

Nikolay Zhelev

(Bulgaria, Institute of Literature, Bulgarian Academy of Science)

Atanas Neskovich's *History* and Illyrism

Abstract: It is widely accepted that the Bulgarian National Revival began with St. Paisius of Hilendar's work *Istoriya Slavyanobolgarskaya* (*A Slavic-Bulgarian History*). Yet, during the same period there were other historical works that aimed at explaining the origin of Bulgarians and their place in the world which remained in the shadow of *Istoriya Slavyanobolgarskaya*. One of these works is *Istoriya slavyanobolgarskog naroda* (*A History of the Slavic-Bulgarian People*) by Atanasiy Neskovich. Many scholars believe that this is actually a re-edited part of the big *Istoriya raznih slavenskih narodov, naipache Bolgar, Horvatov i Serbov* (*A History of Various Slavic Peoples, Particularly Bulgarians, Croats and Serbs*) by Jovan Rajić. What sets *Istoriya slavyanobolgarskog naroda* apart from *Istoriya Slavyanobolgarskaya* are the following characteristics: first, it was published as a book, while Paisius's work existed only as a manuscript; second, Neskovich's work was written in the Austro-Hungarian Empire, while *Istoriya Slavyanobolgarskaya* was created in the Ottoman Empire. The third major difference lies in the different conclusions about the origin of Bulgarians – both authors accepted that Bulgarians were Slavs, but Neskovich believed them to be part of the ancient Illyrians to whom the origin of all South Slavs could be traced.

Николай Желев

(България, Институт за литература – БАН)

„История славяноболгарског народа“ на Атанасий Нескович и илиризъмът

Когато говорим за Българско възраждане и литературата на XIX век, веднага правим асоциация с Османската империя от този период и с живеещите на нейната територия българи. „История славяноболгарског народа“ от Атанасий Нескович е културно достояние на българите, останало все още в сянката на литературния канон.

С настоящото проучване си поставяме за цел да представим тази относително неизследвана и неизвестна творба, възникнала във връзка с идеята за обединение на южните славяни и т.нар. движение на илиризма. За разлика от съхранената само в ръкопис „История славяноболгарская“ на Паисий Хилендарски, трудът на Атанасий Нескович е обнародван в печатница, намираща се в някогашната западна част, Будим, на днешна Будапеща. Докато Марин Дринов с основание поставя „Историята“ на Хилендарския монах в началото на Българското възраждане, работата на Нескович разглежда само като преработка на „История разних славенских народов най-паче Болгаров, Хорватов и Сербов“ от Йован Раич.

Николай Желев

Нашите наблюдения са посветени главно на връзката между „Историята“ на Раич и труда на Нескович. В своите лекции, издадени първоначално от Борис Йоцов под заглавие „История на новата българска литература“, Боян Пенев обръща внимание на сръбското влияние върху българската литература, считайки работата на Нескович за извлечение от „История разних славенских народов“ на Раич. На подобни позиции е и самият Б. Йоцов, който отбелязва, че „в 1801 г. Атанас Нескович издава в преработка тоя труд на Раича, само българската му част, под наслов „История славено-болгарског народа“ (...) Тази история на Несковича пък превежда на български Петър Сапунов и я издава в 1844 г. А още през 1842 г. Анастас Ст. Кипиловски приготвя за печат, в превод на български, българската история на Раича.“ (Йоцов 1934: 36).

В по-ново време учени като Иван Радев и Сава Сивриев говорят за „История славяноболгарског народа“ като за оригинално произведение. Според Иван Радев „тя не е препечатан фрагмент, а самостоятелна историографска творба спрямо първоизточника. По принцип механизмът на създаването ѝ е познат от Паисиевата и Спиридоновата история, от „Неделника“ на Софроний и „Рибния буквар“ на Берон“ (Радев 2012: 110). Твърдението за самостоятелността на труда на Нескович се подкрепя и от факта, че в своето предисловие „Към читателите“ той споменава:

„Аз в тѣз славяно-Болгарска история, която сега за пръв път под туй име на свят излиза, на г. Раича на когото славната История на сичките е позната и на Стритера на петербургския професор всемирната история, който подир г. Раича на латинский език историята на славянските народи издаде повече употребих“ (Нескович 1844: 9).

Езикът на историята не е подробно изследван. Марин Дринов приема, че историята е писана на сръбски, защото авторът ѝ живее в сръбска среда, издадена е в „Будинъ, кадѣто на 1796 г. е била прѣнесена отворената въ Виена на 1771 г. за Сърбитѣ славянска типография“ (Дринов 1890: 543). Според Анисава Милтенова, Нескович

„заменя църковнославянския език на своя главен извор – историята на Йован Раич – с една изкуствена смесица от български и сръбски елементи, която според неговите представи и езикови навици стои по-близо до народната реч“ (Милтенова 1976: 116).

Езикът на историята бива приеман за чужд и от самите възрожденци, тъй както и Петър Сапунов изрично пише в своето издание на историята на Нескович, че е превод. В „История на славянския език по всички наречия“ Павел Йозеф Шафарик вмества „История славяноболгарског народа“ в своя „Преглед на най-новата сръбска литература“. „Истината е, че книгата на Нескович е на силно сърбизиран език. Но той не е сръбски. Българската му основа се издава от стотиците сърбкани падежни отношения и от силната тяга на аналитизма“ (Драгова 1993: 23).

Причината за този нетипичен език е средата, в която живее и работи Атанасий Нескович, а тя не е българска. Както е известно, той се изявява в Австро-Унгарската империя, където по това време влиянието на сърбите сред южните славяни е доминиращо. Това проличава и от факта, че „в 1744 г. биват отпечатани от митрополит Павел Ненадович привилегиите, последователно потвърдени от императорите Леополд, Йосиф, Карл VI и Мария Терезия за славния народ Илирско-рассиянски (Расса е името на средновековното сръбско княжество)“ (Драгова 1993: 22). Езиковите особености показват, че „История славяноболгарског народа“ не е преработка, защото „Нескович трансформира материала от написаната на сръбско-черковнославянски език „История“

на архим. Йован Раич във време (1801 г.), когато нито нормите на сръбския, нито на българския книжовен език са установени и общоприети“ (Радев 2012: 110).

Като имаме предвид средата, в която се появява този труд, да обърнем внимание и на други негови особености. „Нескович изтъква три основни принципа, от които се е ръководил при съставянето на историята си: хронологическа подредба на материала, историческа точност и краткост на изложението. В същността си те имат много общо с подбора и интерпретирането на историческите събития в Паисиевата история“ (Милтенова 1976: 117). Двете истории имат сходна насоченост – към широката публика, с цел – опознаване на родната история. Има обаче и няколко разлики – на първо място, липсва Паисиевият патос; второ, на Атанас Нескович „е чужда идеята за свръхсветовна справедливост и богоизбраност на българския народ, която не е в съгласие с неговия мироглед“ (Милтенова 1976: 119). Този подход дава по-научен характер на „История славяноболгарског народа“. В същото време разколебава редица изграждащи се митове за българската история, като появата на иконата на св. Димитър в Търново за обявяването на въстанието на Асен и Петър. В „История славяноболгарска“ тя е представена като чиста истина, но за Нескович, по подобие на Йован Раич, е измислица. Третата голяма разлика е във връзките на българите с други народи. За Паисий и Нескович те са славяни, но в „История славяноболгарског народа“ българите са представени като част и от илирийската общност.

Илиризмът е течение, което възниква в земите на сегашна Хърватия. По въпроса за началото на илирийската идея все още се спори, най-вече поради факта, че в ранния период терминът „славяни“ се отнася предимно за южните славяни. Предполага се, че Винко Прибоевич използва за пръв път в своите текстове термина „илири“ за означаване на южните славяни. Подобно схващане е налице и у Юрай Крижанич, Христофор Жефарович, Мавро Орбини и Йован Раич. Последният е сред основните източници на „История славяноболгарског народа“, откъдето теорията за илирическият произход на българите прониква в труда на Нескович.

Илиризмът не е особено хомогенно течение. Основополагащ е митът за легендарната страна Илирия, разпростираща се над Балканския полуостров, от която впоследствие произхождат всички южни славяни. Митът „Илирия“ допринася за сближаването на южните славяни. Те се обособяват в самостоятелна подгрупа на славянството, обединени от общо културно-митично наследство и населявана от тях обща територия.

В своята история Атанасий Нескович твърди, че славяните „в Иллирик около петото столетие начали дохаждат“ (Нескович 1844: 39) и че не са приели кръщение от св. ап. Павел, а от св. равноапостоли Кирил и Методий. Представянето на южните славяни (или илирите) като коренно (автохтонно) население на областта обуславя правата им над тази територия. Приемането на християнството е също основополагащ акт за изграждане на историческата митология. Илиризмът се развива в католическа среда, където култът към св. Кирил и Методий като славянски равноапостоли и учители отсъства. За славянски първоучител бива издигнат св. Йероним, превел Библията от гръцки на латински език. Именно той се счита за създател на глаголицата, възникнала в земите на днешна Хърватия. А св. св. Кирил и Методий създали кирилицата след него с цел улесняване на писането.

Атанасий Нескович изрично пише, че българите са част от илирите. Подобно на Паисий, и според Нескович те първи приемат кръщение и впоследствие вярата и славянското писмо се разпространяват от тях сред останалите илирийски славяни. При

това поднасянето на историческите данни се отличава с особена логика. Най-общо могат да се обособят три части. Хронологически първи е славянският период, когато славянството все още е единно. След разделянето на славяните настъпва илирическият период, когато южното славянство е все още едно цяло. Третият период вече се отнася до самостоятелното развитие на българите.

По отношение на славянския период последованието на главите е следното – описание на славяните, първият прародител, поселението на славяните, тяхното наименование, езикът на славяните. Едва след това се представя тяхното разделение, отделните им имена и тяхното покръстване, т.е. Нескович първо описва обекта, обяснява неговия произход, а едва след това представя настъпилите с него исторически промени.

Покръстването на славяните се разглежда в отделни глави според отделните групи славяни – първо се представя славянската общност, после – балтийските или западните славяни, сарматските (или източните – бел. Н. Ж.) славяни и накрая – илирийските славяни. Подредбата не е хронологическа, тъй като сам авторът на „История славяноболгарског народа“ отбелязва: „тез двамата (св. Кирил и Методий – бел. Н. Ж.) най-напред на българите Христа проповядвали, а сетне към други славяни се обърнали“ (Нескович 1844: 43). Подобно на Паисиевата история, българите се превръщат в център на славянството като първи просветени и първопокръстени. Несъмнено това я доближава до Паисиевата история, но с уговорката, че в историята на Атанасий Нескович липсва онзи патриотичен патос, който е така характерен за „История славянобългарска“. Двете истории обаче си приличат по начина, по който се обработват източниците. Дватама книжовници използват източници, чиято цел е да се проследи обстойно историята на всички славяни. Нескович използва „История разних славенских народов най-паче болгаров, хорватов и сербов“, а Паисий – „Царството на славяните“ на Мавро Орбини. И двамата извличат най-вече българския материал, като славянският остава на втори план. Въпреки това в „История славяноболгарског народа“ се отделя повече внимание на общия славянски произход в сравнение с „История славяноболгарская“.

Илирическият период е представен в следната последователност – старият Илирик, идването на славяните в Илирик през V век. В описанието на легендарната област Нескович споменава, че преди славяните Илирик е бил под властта на римляни, гърци и редица други народи. В неговата история славянството не е представено във връзка с древността, както в „История во кратце о българском народе словенском“ на йеросхимонах Спиридон. Древните илирийци нямат нищо общо със славяните. Те са народ, произхождащ от финикийския, който „бил изпъден от Исуса Навина из Палестина“ (Нескович 1844: 32). Нескович се стреми към търсене на историческата истина, което не винаги е налице у отец Спиридон. Разбира се, това не означава, че умишлено фалшифицира факти, но на редица места се чувства желанието му да изтъкне българите пред сърбите. Прави впечатление, че „изследователите откриват патриотична тенденция в усилията на Спиридон да покаже, че България е паднала по-късно от Сърбия“ (Аретов 2006: 129).

Въпреки че Нескович не счита южните славяни за наследници на древните илирийци, той проследява и историята на последните. Интерес предизвиква етимологията на името на областта, както и описанието на легендарната държава, с която по-късно се свързват южните славяни. Обикновено държавата носи името на нейния пръв владетел. Основателят на Илирия се наричал Илирик. В „История

славяноболгарског народа“ Илирик е наречен Илирий, но той не е представен като основател на държавата, а като нейн втори владетел. Нескович внимателно проследява произхода на илирийците и техните владетели. Интересът към тях не е съвсем чужд и на други наши историографи от този период, но докато Нескович представя историята на древните илири, за да аргументира защо не са славяни, а и за да проследи историята на земята, заселена от южните славяни, то за Паисий и отец Спиридон всичко се предопределя от необходимостта да се изтъкне българската история. В предговора на „История славяноболгарског народа“ авторът дава израз на този си стремеж за разгласяване на българската история, но тонът е по-неутрален в сравнение с „История славянобългарска“ и „История во кратце о българском народе словенском“. Паисий заделя раздел за сърбите в труда си, защото смята, че в сръбската история има много неверни факти и целта му е да ги изправи. Отец Спиридон пък побългарява илирическото минало. Илирите нямали финикийски, а български произход. Първият владетел Илирик е назован в заглавието на съответната част „български крал“. Очевидно авторът е воден от логиката, че щом илирите впоследствие се преименуват на българи, т.е. щом обектът е един и същ (въпреки различните названия), то няма да е грешка да го представи като владетел на българи.

Необходимо е да се спомене и за още една малка особеност, която отличава историята на Атанасий Нескович от тези на отец Паисий и отец Спиридон. Общото славянско минало провокира у редица славянски възрожденци интерес към другите славяни. Чувството за близост се явява не толкова като опознаване на чуждото, а като откриване на близост в славянската общност. Затова и е обичайно възрожденците да нямат проблем с разпознаването на различните славяни, но в „История славянобългарска“ и „История во кратце“ се забелязва, че хърватите отсъстват. Мавро Орбини бива представен като латинин и не се споменава дали има славянски произход. Отец Спиридон известява как са произлезли сърбите, но за хърватите няма и дума. В историята на Нескович те се явяват като далматинци и кроати, т.е. все още липсва оформено хърватско самосъзнание.

Впрочем илирите и славяните в „История славяноболгарског народа“ са сближени в рамките на обитаваните от тях земи. Според Нескович илирийското име е свързано най-вече със сърбите. Този факт се дължи на развитието и на специална държавна институция в Австро-Унгария, чиято цел е „да се занимава с въпросите на „раския или илирски народ“ (Драгова 1993: 22). Същевременно той се въздържа от представяне на илирийското минало и говори за Илирия по-скоро като означение на територия, населявана от славяни. Илирийското минало се осмисля по различен начин у отделните автори. Хърватите го приемат за общоюжнославянско, при българите илиризъмът е слабо застъпен. В „История во кратце“ илирите са българи, от които впоследствие се отделят сърбите. За Атанасий Нескович те са отделен народ, чието име по названието на обитаваните земи се прехвърля главно върху сърбите. В сръбска среда обаче интересът към илиризма е слаб. Не случайно Павел Йозеф Шафарик заключава, че „наименованията „илири“ и „Илирия“ с често неправилно използване са станали така многозначни, че не е възможно с тях да се свърже едно точно значение и затова е по-добре въобще да не ги използваме“ (Шафарик 2010). Макар и да отчита близост между южните славяни, Нескович не представя някакво общо илирийско минало. Паисий не проявява интерес към каквато и да е южнославянска взаимност, дори показва негативно отношение към сърбите. Подобна неприязън към сърбите се среща и в „История во кратце“. В историята на Нескович обаче такава враждебност липсва,

което се дължи както на средата, в която е написана историята, така и на източниците, използвани от автора и най-вече – историята на Йован Раич.

Литература

- Аретов 2006: *Аретов, Н.* Национална митология и национална литература. София: Кралица Маб.
- Нескович 1844: *Нескович, А.* Историята на славенно-болгарския народ из историята на г. Раича и някои исторически книги. Букурещ: печатница на Петър Сапунов.
- Радев 2012: *Радев, И.* История на българската литература през Възраждането. В. Търново: Абагар
- Драгова 1993: *Драгова Н.* Йован Раич – историк на България – В: България в творчеството на чуждестранните историци XVII-XIX век, кн 3, 7-34
- Дринов 1890: *Дринов, М.* Една забравена българска история. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество, год. 7, XXXIV, 542-545.
- Йоцов 1934: *Йоцов, Б.* Паисий Хилендарски – В: История славянобългарска преведена на новобългарски. Държавна печатница: София.
- Милтенова 1976: *Милтенова А.* Някои наблюдения върху „История Славенно-Болгарског народа“ от Атанасий Нескович – Литературна мисъл, год. 20, кн. 4, 115-120.
- Шафарик 2010: *Šafárik, P. J.* Dejiny slovanského jazyka a literatury všetkých nářečí. Úvod https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1201/Safarik_Dejiny-slovanskeho-jazyka-a-literatury-vsetkych-nareci-Uvod/4#axzz4ppV8H46y [19.03.2019]